

PLAÇA DE L'ESGLÉSIA, 1-B
08328 ALELLA (BARCELONA)

TEL.: 93 540 64 83
CORREU@ACTIUM.CAT

Actium[®]

GESTIÓ DEL PATRIMONI
HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC

**Intervenció arqueològica al
carrer d'Àvila, 2-22 / Doctor Trueta, 118B-136 /
Badajoz, 1-17 / Avinguda d'Icària, 199-213.**

Barcelona, el Barcelonès.

Març 2021

Lluís Joan i González
Barcelona, 19 de maig de 2021

Memòria

Núm. Exp. Dept. de Cultura: R/N 470 K121 NB 2021/1-32619
Codi Servei d'Arqueologia de Barcelona: 026/21

SUMARI

1.	SITUACIÓ.....	4
2.	MARC GEOGRÀFIC I GEOLÒGIC	5
3.	CONTEXT HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC.....	7
3.1.	<u>Context històric</u>	7
3.1.1.	El districte de Sant Martí	7
3.1.2.	Els orígens de Sant Martí de Provençals	10
3.1.2a	El nucli històric de Sant Martí	11
3.1.2b	El Clot de la Mel	12
3.1.3.	Evolució del territori de Sant Martí	14
3.1.3a	Sant Martí Agrícola	14
3.1.3b	Sant Martí Industrial	16
	Les fàbriques d'indianes	16
	La revolució industrial	18
	La desindustrialització	19
3.1.4.	Evolució política i poblacional de Sant Martí	20
3.1.5.	Sant Martí contemporani	22
3.1.6.	Carrer d'Àvila, 12	24
3.2.	<u>Context arqueològic</u>	25
4.	MOTIVACIÓ I OBJECTIUS.....	25
5.	TREBALLS REALITZATS.....	26
6.	METODOLOGIA	26
7.	RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ.....	26

8.	CONCLUSIONS.....	27
9.	BIBLIOGRAFIA	27

ANNEX 1. DOCUMENTACIÓ ADMINISTRATIVA

ANNEX 2. DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

ANNEX 3. DOCUMENTACIÓ PLANIMÈTRICA

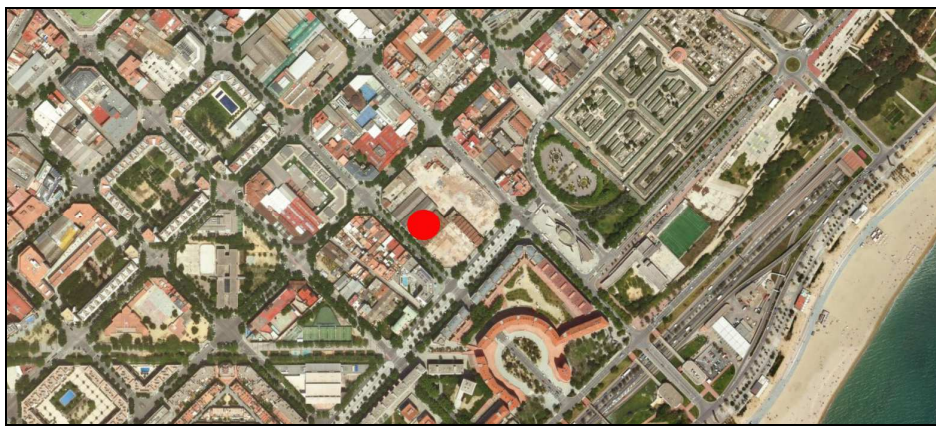
ANNEX 4. UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

FITXA TÈCNICA

Tipus d'intervenció	Preventiva
Activitat autoritzada	Control i excavació
Dates autoritzades	22 de març al 16 d'abril de 2021
Codi SAB	026/21
Núm. Exp. Dept. Cultura	R/N 470 K121 NB 2021/1-32619
Promoció	MRE-III-PROYECTO CINCO, SOCIMI SA
Execució de l'obra	DRAGADOS
Execució de la intervenció	Actium Patrimoni Cultural, SL
Direcció tècnica	Lluís Joan i González
Lloc de la intervenció	Carrer d'Àvila, 2-22 / Carrer del Doctor Trueta, 118B-136 / Carrer de Badajoz, 1-17/ Avinguda d'Icària, 199-213
Població i comarca	Barcelona, el Barcelonès
Coordenades UTM (ETRS89 31N)	X 433058.3 / Y 4582847.1 / Z 3,77
Paraules clau	Sant Martí de Provençals, barri del Poblenou, Carrer d'Àvila núm. 12, Districte de Sant Martí, Refugi núm. 0058, Refugi núm. 0148
Resum	Rebaix de la parcel·la corresponent al núm. 12 del carrer d'Àvila, del barri del Poblenou, al Districte de Sant Martí. Resultats negatius.

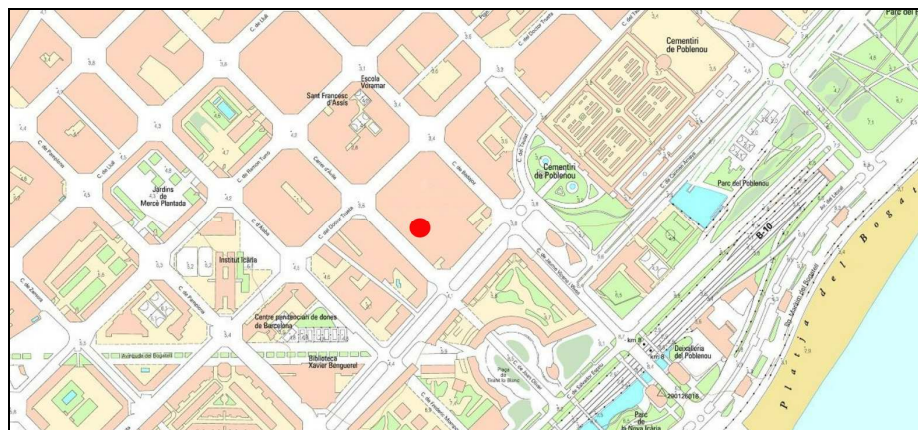
1. SITUACIÓ

La present intervenció s'haurà de dur a terme a la parcel·la corresponent al núm. 12 del carrer d'Àvila, situada l'illa que formen el carrer d'Àvila, el carrer del Doctor Trueta, el carrer de Badajoz i l'Avinguda d'Icària, al districte de Sant Martí, de la ciutat de Barcelona (el Barcelonès). Les tasques s'inclouen dins del projecte d'urbanització de l'illa, i l'àrea d'afectació¹ s'estén sobre una superfície de 825 m².

Les coordenades UTM ETRS89 FUS 31N, al centre de la zona d'estudi són:

X 433058.3 / Y 4582847.1 / Z 3,77

¹Veieu Annex 3, plànols 1 i 2.

2. MARC GEOGRÀFIC I GEOLÒGIC

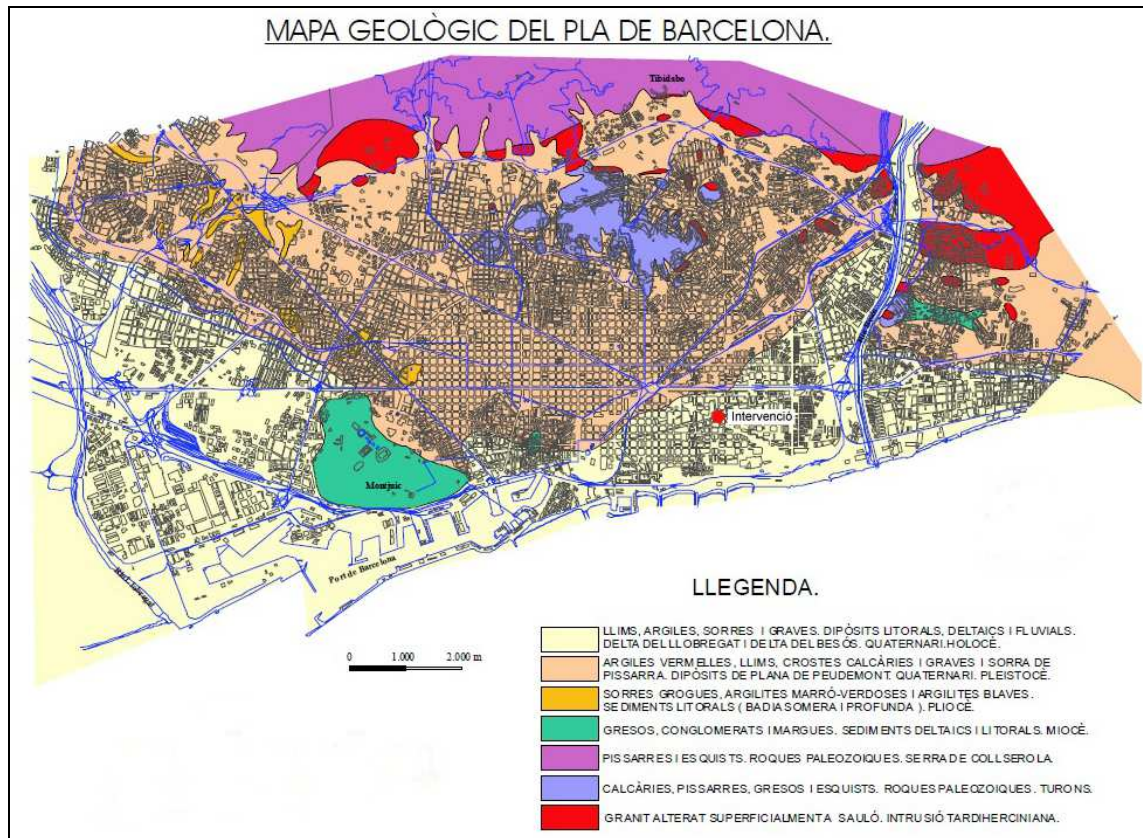
Com ja hem dit a l'apartat anterior, la intervenció arqueològica ha afectat la parcel·la corresponent als núm. 12 del carrer d'Àvila, dins el barri del Poblenou, al districte de Sant Martí de Barcelona, la capital del Barcelonès.

Aquesta comarca comprèn el territori existent entre la Mediterrània i la Serralada Litoral, en el tram conegut com a Collserola i delimitat pels rius Llobregat i Besòs. Des del punt de vista morfològic s'aprecien dues grans unitats, la Serralada de Collserola i el Pla de Barcelona. A la Serra de Collserola hi trobem una formació de horst compostat per materials granítics i esquistosos, limitat al Nord pel Vallès (Sector central de la Depressió Prelitoral), a Llevant amb el Turó de Roquetes (Besòs), al Sud el Turó de Valldaura i a l'Oest pel Llobregat. El Pla es troba obert a mar i limitat al nord per la Serralada Litoral i a migjorn per la falla que segueix ran de mar des del Garraf i el turó de Montjuïc fins al Turó de Montgat, més enllà del Besòs. La falla, originada en el moment de la fractura del Massís Català -Balear, va dibuixar el que a grans trets havia de ser la costa catalana.

En el miocè i el pliocè, damunt del sòcol paleozoic, sedimentaren dipòsits marins dels quals són testimoni una sèrie de petits i suaus turons (dels Ollers, del Tàber, de les Falzies, de la Bota). La falla es fa visible al Pla, ja que si des de Collserola els dipòsits baixen d'una manera continuada, suau i regular, al punt de contacte entre Ciutat Vella i l'Eixample es produeix una ruptura amb la presència d'un salt d'uns 20 metres, clarament observable en la morfologia urbana (les baixades de Jonqueres, de la Via Laietana, els carrers d'Estruc, de les Moles o de Jovellanos). Aquest salt fou aprofitat per la defensa de la ciutat situant-hi les muralles o, a nivell econòmic, explotat amb la ubicació de diversos molins a la zona coneguda com *de les moles* (actual carrer de les Moles).

De l'esglaió cap a mar hi ha un mantell al·luvial format durant el quaternari per les aportacions de les rieres, dels torrents, dels deltes dels rius veïnals i el corrent litoral. En aquest sector del pla es formaren maresmes i estanyols que ja no existeixen a l'actualitat per la reculada del mar i com a conseqüència d'una intensa urbanització. Malgrat això, molts d'ells han continuat vius en els topònims de la ciutat: Banyols a la marina de Provençals, la Llavineria al Portal Nou, la Llacuna i la Llanera al Llobregat o l'estany del Cagalell a la zona del Port.

Litològicament el material quaternari es pot dividir en dues unitats. Per una banda hi ha la plataforma superior, que s'inicia des del peu de la Serralada del Tibidabo i baixa fins al mar. Es troba molt afectada per l'acció dels torrents, és on s'assenta la ciutat, sobre tot el sector antic. El substrat presenta argiles i sorres grogues pliocèniques damunt de les quals trobem els derrubis quaternaris molt potents, graves anguloses dins d'una matriu d'argiles vermelles que provenen de la zona del Tibidabo per aportacions torrencials. D'altra banda, hi ha la plataforma baixa, que va del graó o talús erosiu de 20 o 30 metres de desnivell fins a la línia de costa. Està constituïda per la formació de les terrasses i deltes dels rius Llobregat i Besòs (Palet, 1994).

Plànol geològic simplificat de Barcelona, segons A. Obrador i R. Estrada

L'acció sedimentària de la plataforma presenta una sèrie de característiques que ha permès definir-la com un procés cíclic. Sembla que allà on l'efecte dels torrents no ha estat tan violent, es poden diferenciar tres nivells que es superposen quasi sempre en el mateix ordre i que es repeteix cíclicament unes tres vegades, és per aquest motiu que se'l coneix com "tricycle" (Palet, 1994). Aquests nivells són de baix a dalt:

- argiles vermelles de procedència col·luvial i que seria la conseqüència d'un sòl format en condicions de clima semblant al de les regions tropicals humides, es a dir, una fase humida i una altra de seca.
- llims groguencs d'origen eòlic, loess, i que sembla que es formarien amb un clima sec i fred.
- per últim, trobem el torturà; aquestes crostes calcàries s'haurien format en períodes de transició entre els dos climes anteriors, és a dir, més humit que durant el loess perquè hi hagués circulació de carbonat càlcic, però més càlid que el primer nivell, per tal que s'evaporés l'aigua.

En aquests nivells anirien incidint els diferents torrents i rieres, encaixant-se i produint formacions al·luvials i col·luvials de llims i argiles poc consolidades, la qual cosa explicaria l'aparició esporàdica de llengües de còdols i graves que trenca aquest cicle.

Tot aquest territori que acabem de descriure es troba pràcticament urbanitzat en la seva totalitat avui dia, podent-ne observar tres zones clarament diferenciades:

a) El nucli antic, actual districte de Ciutat Vella, que restà emmurallat fins a mitjans del segle XIX. Proper a la mar, està dominat en el seu costat sud pel gran promontori de Montjuïc, que s'aixeca suaument sobre el pla i cau bruscament sobre la mar, facilitant així la defensa del litoral. En aquesta zona hi podem diferenciar tres àrees:

- Un nucli central, sobre l'anomenat *Mons Taber*. Fou sobre aquest petit puig calcari on es va establir la primigènia ciutat romana que més tard donaria lloc a l'actual Barcelona, la *Colonia Iulia Augusta Paterna Faventia Barcino*.
- al voltant d'aquest nucli central trobem tot un seguit de petites viles que es van formar en època medieval, dins el perímetre de les muralles aixecades al segle XIII. Aquestes viles noves són els actuals barris coneguts amb els noms de les esglésies que els centralitzen: del Pi, de Santa Anna, de Santa Maria del Mar, de Sant Pere i de la Mercè o dels Còdols. Els darrers sectors del nucli antic de la ciutat, és a dir, la Rambla i el Raval, començaren a ser urbanitzats quan quedaren inclosos dins del tercer recinte fortificat, que es bastí al llarg de la segona meitat del segle XIV.
- **b)** Una sèrie de petits nuclis de poblament més densos, antics pobles forans creats a l'entorn de la ciutat, sense possibilitat d'aproximar-se a la Barcelona emmurallada per evidents raons estratègiques. No serà fins a darreries del segle XIX, una vegada enderrocades les muralles, que aniran essent annexionats a la ciutat; així serà Sarrià la darrera de les vil·les incorporades, cosa que succeirà l'any 1921.
- **c)** Una àmplia zona quadriculada, de carrers amples, planificada a la segona meitat del segle XIX (l'Eixample del pla Cerdà), quan caigueren les muralles medievals que impedièn el creixement urbanístic de la ciutat. L'Eixample va representar la unió entre la Barcelona vella i els municipis del Pla (que, com ja hem dit, acabarien formant part de la ciutat majoritàriament a partir de la fi del segle).

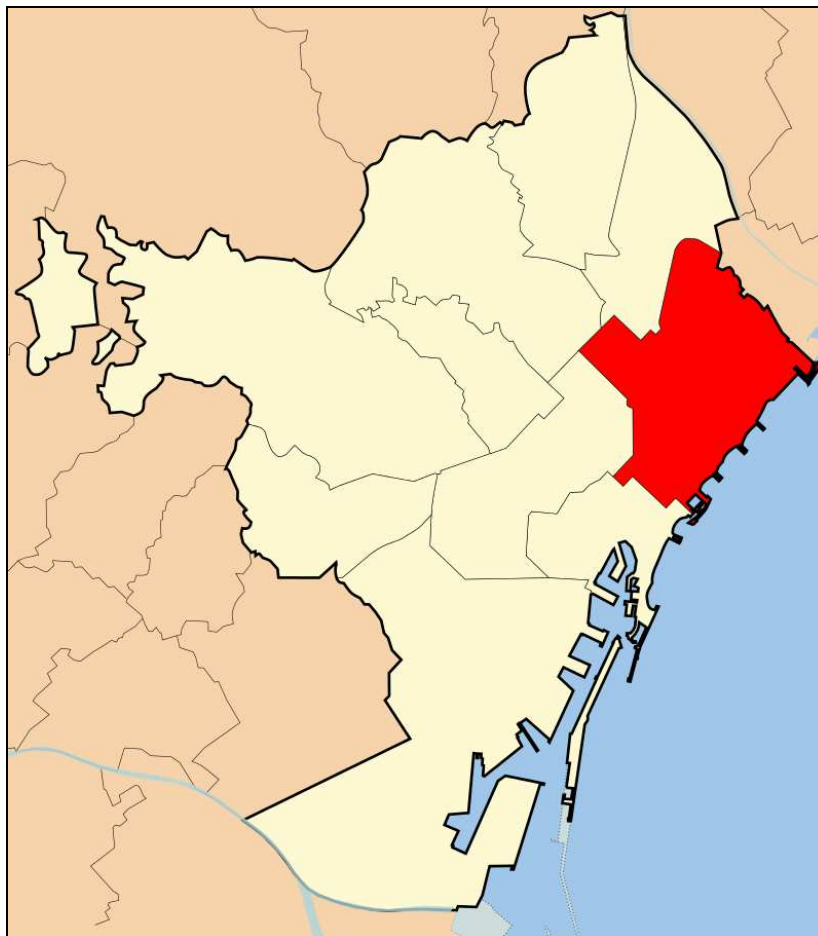
Una de les diverses ex-viles annexionades a Barcelona fou l'actual districte de Sant Martí, anteriorment conegut com a Sant Martí de Provençals; l'annexió es va produir concretament l'any 1897, juntament amb la de Gràcia, Sants, Les Corts, Sant Andreu de Palomar i Sant Gervasi de Cassoles.

3. CONTEXT HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC

3.1. Context històric

3.1.1. El districte de Sant Martí

Actualment, Sant Martí és un dels deu districtes en que es divideix administrativament la ciutat de Barcelona, essent el segon pel que fa a la seva població (231.885 habitants) i el quart pel que fa a la seva extensió (10,52 km²). El districte es crea l'any 1984 fruit de la reorganització territorial i administrativa de Barcelona, la qual va significar per a Sant Martí la pèrdua del barri de la Sagrera en favor del districte de Sant Andreu.

Situació del districte de Sant Martí dins el terme municipal de Barcelona (Ajuntament de Barcelona)

Els límits actuals venen marcats, doncs, pel districte de Sant Andreu i el terme de Sant Adrià de Besòs al nord, pel districte de Ciutat Vella al sud, pels districtes de l'Eixample i d'Horta-Guinardó a l'oest, i per la Mediterrània a l'est. Dins d'aquests límits, des del 2006, trobem un subdivisió en 10 barris que responen en certa manera a la nomenclatura popular dels diferents sectors de l'antic municipi al llarg de la seva història; aquests serien els següents:

- **Sant Martí de Provençals:** que es correspondria al nucli històric, articulat al voltant l'església de Sant Martí. És troba delimitat pel barri de la Sagrera al nord-oest, pels barris de la Verneda i la Pau al nord-est, per la Gran Via de les Corts Catalanes al sud-est, i pel barri del Clot al sud-oest.
- **El Clot:** seria el nucli més antic de l'actual districte, juntament amb el barri de Sant Martí de Provençals, doncs ja es documenta a l'època medieval amb el nom de *Clotum Melis* (Clot de la Mel). La nomenclatura del barri sembla derivar de la paraula *cross*, amb el significat de "fons", fent referència a les terres de conreu situades en fondals, on deurien haver-hi també ruscós d'abelles que produïen mel; aquestes hortes proveïen de queviures la ciutat de Barcelona i marcaren el paisatge del barri fins el segle XIX, moment a partir del qual el Clot va

iniciar un procés d'industrialització intensiu que el convertiren en un gran assentament obrer. El barri del Clot queda delimitat pel districte de Sant Andreu al nord, el barri de la Llacuna del Poble Nou al sud, el barri del Camp de l'Arpa a l'oest, i el barri de Sant Martí de Provençals a l'est.

Camp de l'Arpa: aquest barri formava una unitat amb el del Clot fins l'any 2006, moment en que se li atorga una entitat pròpia. Alguns autors indiquen que la denominació del barri podria derivar de la deformació del mot *archa*, terme que apareix en un document de l'any 1037 del Cartulari de Sant Cugat², que sembla descriure una mena de monument megalític (un dolmen o potser una cista) existent en aquest sector i que era emprat com element delimitador de propietats; més tard fou conegut com el *Barri de Muntanya* de Sant Martí de Provençals. El Camp de l'Arpa no es va començar a urbanitzar fins la segona meitat del segle XIX, sense seguir el projecte d'eixample d'Ildefons Cerdà malgrat que aquest ja era vigent, i caracteritzant-se a dia d'avui per la pervivència de petits passatges on encara s'observen habitatges senzills propis d'un barri obrer. Els seus límits els formen el barri de la Sagrera al nord, el districte de l'Eixample al sud, el districte d'Horta-Guinardó a l'oest, i el barri del Clot a l'est.

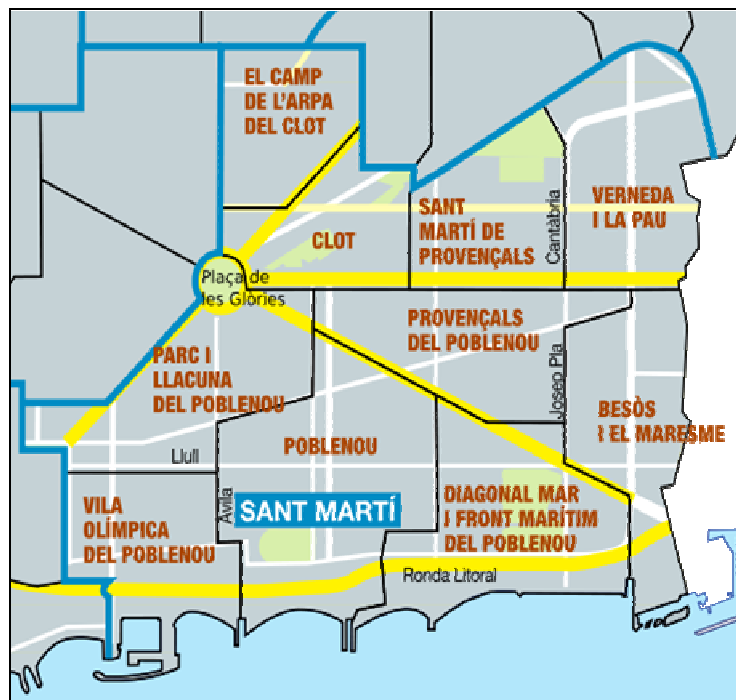
▪ **El Poblenou:** en els seus orígens, el Poblenou fou una zona d'aiguamolls propera a la desembocadura del riu Besòs, que es va començar a aprofitar com a pastura pel bestiar a partir del segle XII. El territori era travessat per un antic camí de tradició romana conegut durant els segles IX i X com a *Via Lacunam* o *Via Marina*, el qual procediria del Garraf i s'endinsaria el Pla de Barcelona prenent la direcció de Montgat; un tram d'aquesta via sembla coincidir amb el carrer denominat actualment com a Carretera Antiga de València. L'ambient agrícola va perdurar fins ben entrat el segle XVIII, moment a partir del qual les grans extensions de terreny resultaren idònies per l'establiment de fàbriques d'indianes. S'inicia així un procés d'industrialització i de creixement demogràfic que converteix el Poblenou, a finals del segle XIX, en l'àrea amb més concentració industrial de Catalunya. Els límits actuals del barri, totalment modificats durant la reorganització dels districtes de l'any 2006, queden marcats pel barri de Provençals del Poblenou al nord, el barri de Vila Olímpica del Poblenou al sud, el barri de Llacuna de Poblenou a l'oest, i el barri de Diagonal Mar i Front Marítim del Poblenou a l'est (juntament amb la mar Mediterrània).

▪ **La Verneda i la Pau:** els territoris que avui dia ocupa aquest barri foren terrenys majoritàriament agrícoles fins ben entrat el segle XX, explotats per diferents masies. Cap els anys 50 del passat segle foren urbanitzades seguint el model del *desarrollismo* propi del règim franquista, per tal d'encabir l'allau migratori procedent de la resta de l'Estat Espanyol. Els límits actuals del barri queden marcats pel districte de Sant Andreu i el municipi de Sant Adrià del Besòs al nord, el barri de Sant Martí de Provençals al sud, el barri de Besòs i Maresme a l'est, i de nou el districte de Sant Andreu a l'oest.

▪ **Besòs i Maresme:** els orígens d'aquest barri són idèntics als del barri de la Verneda i la Pau, és a dir, antics territoris agrícoles regats per sèquies, que foren urbanitzats durant els anys 50 i 60 del segle XX mitjançant la política urbanística del *desarrollismo* franquista. Els límits del barri els conformen el terme municipal de Sant Adrià de Besòs al nord, els barris de

² Recopilació de documents realitzada durant el segle XIII que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Diagonal Mar i Provençals de Poblenou al sud, la Verneda i la Pau a l'oest, i la mar Mediterrània a l'est.

Barris del districte de Sant Martí (Ajuntament de Barcelona)

- Els quatre barris restants que conformen el districte de Sant Martí (**Vila Olímpica del Poblenou**, **Parc i Llacuna del Poblenou**, **Provençals de Poblenou** i **Diagonal Mar i Front Marítim de Poblenou**) foren creats l'any 2006 a partir del territori administratiu del barri de Poblenou.

Avui dia, Sant Martí es conforma com un districte de població majoritàriament obrera, amb un fort pes demogràfic per part dels fluxos migratoris procedents d'altres punts de l'Estat Espanyol, sobretot en els barris més perifèrics. Conserva encara un cert aire industrial, gràcies en bona mesura a la pervivència de petites empreses que han pogut trampejar les diferents crisis econòmiques existents des dels anys 70 del passat segle; per contra, els grans complexos fabrils que havien caracteritzat el territori fins ben entrat el segle XX, han anat desapareixent en bona mesura degut als processos de deslocalització de la producció dels darrers anys.

3.1.2. Els orígens de Sant Martí de Provençals

El que actualment coneixem com a districte de Sant Martí fou un territori gairebé deshabitat, situat a les afores de la Barcelona emmurallada, que s'estenia cap el nord fins el riu Besòs, i des del mar fins al turó del Carmel. La línia de costa es trobava més reculada que no pas ara, per la qual cosa bona part del que avui ocupen els barris del Poblenou i de Besòs eren o bé maresmes insalubres o bé aiguamolls i llacunes que constituïen el perllongament natural del

delta del riu Besòs, fet que va comportar durant molts anys un entrebanc a l'hora de vertebrar un nucli poblacional homogeni. Finalment, el retrocés progressiu del nivell del mar i l'acció humana mitjançant el drenatge del aiguamolls, va convertir el poble de Sant Martí de Provençals en un dels més extensos del Pla de Barcelona.

3.1.2.a. El nucli històric de Sant Martí

Actualment es considera que l'origen del poblament del territori de Sant Martí de Provençals té una certa relació amb la construcció (o potser reconstrucció, com veurem més endavant) del Rec Comtal sota patrocini del comte Miro I (926-966); la presència del curs d'aigua va promoure l'establiment de masies, d'algun molí, i d'un assentament humà a l'indret, del qual ja tenim notícies a un document notarial de l'any 989 segons el qual l'abadessa de Sant Pere de les Puel·les bescanvia un tros de terra situat al territori de *Provençals*.

Sobre l'origen del topònim s'han proposat dues teories:

-La més erudita, que ja fou defensada per l'arxiver i historiador Francesc de Bofarull i Sans (1843-1938), és la que connecta el topònim amb la veu llatina medieval *agri provinciales*, que designava els camps habitats i conreats des de l'època romana existents més enllà de les muralles de Barcino i que subministraven de queviures a la mateixa. La hipòtesi ha pres una rellevància significativa després de la descoberta l'any 2011, durant les obres de construcció de l'estació del TGV a la Sagrera, d'una gran vil·la romana ocupada des del segle I fins al VI d'ne, l'activitat principal de la qual fou el conreu de la vinya i la producció vitícola.

-La base del terme llatí *provincia* com a origen etimològic es troba també en la segona teoria, segons la qual el territori hauria estat repoblat per individus procedents de la Provença (la *Provincia*, en llatí), després de la conquesta de la ciutat de Barcelona als àrabs per part dels exercits del rei franc Lluís el Pietós l'any 801; l'advocació de la que serà l'església parroquial a Sant Martí de Tours, dóna una certa credibilitat a la hipòtesi del repoblament, doncs fou aquest un sant de veneració força estesa entre les tropes franques. Aquesta teoria ha estat recolzada modernament pel lingüista Josep Moran i Ocerinjauregui.

Dit això, cal aclarir que la data de construcció de l'església de Sant Martí ens és desconeguda; l'opinió es divideix entre el que creuen que s'hauria construït pels volts del segle V, durant la dominació visigòtica, i els que consideren que deuria aparèixer durant el segle IX. En tots dos casos queda clar que l'església va centralitzar un nucli poblacional que sembla tenir ja una certa entitat cap el 995, quan és té constància de la construcció d'alguna mena de fortalesa que apareix a les fonts documentals primerament com a *oppidum* i més tard, l'any 1097, com a *fortitudo*. Pel que fa a l'església, la primera referència la podríem tenir en un document de l'any 1046 en la que se'n parla de l'existència d'unes cases amb una torre prop de *Sant Martin Provincialis*; és possible que aquesta torre sigui la mateixa que encara s'observa adossada a la nau de l'església.

La vida de la parròquia va patir un fort d'altabaix fruit de l'epidèmia de pesta negra esdevinguda durant la segona meitat del segle XIV, que va deixar la població reduïda a 17 llars, però al segle següent ja es denota una revifalla que permet començar la reconstrucció de l'església l'any 1432; aquesta es va tornar a edificar seguint un estil gòtic tardà, del qual avui només se'n conserva parcialment la portalada, realitzada per en Joan Aymeric sota finançament d'en Joan Sellerer, amb motius escultòrics que representaven l'episodi del

repartiment de la capa de sant Martí al timpà, i dues escultures representant sant Pere i sant Pau tot flanquejant la porta.

Durant el segle XVII l'edifici va tornar a ésser remodelat sota els canons del barroc, però respectant l'antiga portalada gòtica, quedant el conjunt finalitzat l'any 1688. Arribats al segle XX, l'església fou atacada i cremada durant la Setmana Tràgica de l'any 1909, i més tard durant dels fets que van succeir al cop d'estat militar del 18 de juliol de 1936; el resultat fou la destrucció de l'interior del temple i la pèrdua dels motius escultòrics de la portalada.

Església de Sant Martí de Provençals (autor)

3.1.2.b. El Clot de la Mel

En un moment més tardà, cap el segle XIII, comencem a tenir notícies del que serà el segon establiment humà documentat a les fonts escrites dins l'actual districte de Sant Martí, a l'actual barri del Clot. Així, l'any 1208 mitjançant una concòrdia entre el rei Pere el Catòlic i l'orde de Sant Joan de Jerusalem, el rei cedia en alou als hospitalers la Torre del Clot de la Mel, que a partir d'aquests moments passarà a ser coneguda com a Torre de Sant Joan; a canvi, l'orde cedia al poder reial els drets que tenien sobre Castellciuró de Molins de Rei i la franquícia de moldre als molins reials de Barcelona.

Pel que podem deduir de la documentació conservada, l'edifici originari deuria ser una torre de defensa, la qual s'aniria engrandint durant la baixa Edat Mitjana amb construccions annexes, ordenades al voltant d'un pati quadrangular amb galeria porticada practicable per tot el perímetre, i una escala per pujar a la planta noble encaixada en un dels racons de la galeria,

a la manera dels palaus o casals catalans gòtics. Actualment, la Torre de Sant Joan es troba englobada en el conjunt arquitectònic conegut com a Ca la Vila o Escoltes Casas, tot i que molt transformada.

La Torre de Sant Joan en l'actualitat (fotografia de J. Barberà)

Aquesta propietat es va acabar convertint en la més important de la comanda dels santjoanistes a Barcelona, arribant a tenir una extensió de terres equivalents a unes 800 hectàrees, sobre les quals el comandador de l'orde tenia plena jurisdicció, fins hi tot la potestat de nomenar un batlle. Gràcies als documents del Gran Priorat de Catalunya (demarcació de l'orde creada l'any 1312 que comprenia totes les comandes de Catalunya i Balears) conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, sabem que es van anar fent obres de millora a la construcció, sobretot a partir del segle XVII, essent importants les realitzades cap el 1661 després de la Guerra dels Segadors (1640-1652) davant el mal estat en que havia quedat l'edifici, i les de l'any 1729 després de la Guerra de Successió (1701-1715) per idèntics motius.

La desamortització endegada pel ministre d'hisenda P. Madoz l'any 1855, segons la qual es posaven en venda totes les propietats de l'estat, del clergat, dels ordes militars (Sant Jaume, Alcàntara, Calatrava, Montesa i Sant Joan de Jerusalem), confraries, obres pies, santuaris, de l'exinfant *Don* Carles, de propis i comuns dels pobles, de la beneficència i de la instrucció pública, va suposar el pas de l'edifici a mans privades concretament de la família Casas-Guarro, que la va cedir a l'ajuntament de Barcelona l'any 1921 a condició que s'hi ubiquessin unes escoles públiques, funció que apleix encara avui dia.

A part de la comanda dels santjoanistes, durant els segles XIV i XV es documenta un petit nucli a banda i banda del carrer Major del Clot format per alguns habitatges i tallers artesans, una capella i un hostal.

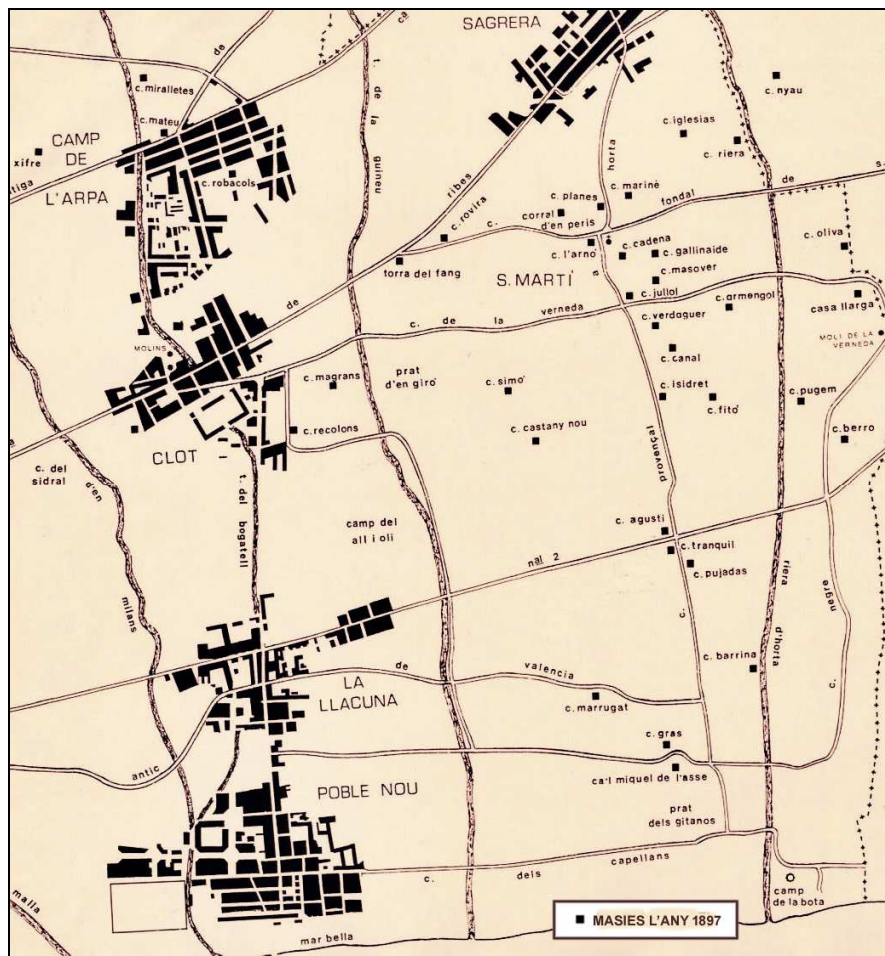
3.1.3. Evolució del territori de Sant Martí

3.1.3.a. Sant Martí agrícola

Fins ben entrat el segle XVIII, l'actual districte de Sant Martí presenta un paisatge totalment rural, amb l'agricultura com a base econòmica, que abastava una superfície molt més gran que no pas la de l'actual districte, com ja hem dit anteriorment. Malgrat aquesta gran extensió territorial, la insalubritat de la zona d'aiguamolls propera a la costa va obligar a situar l'establiment humà cap el nord, on també es trobava el curs del Rec Comtal, i és al seu voltant on es formen els dos nuclis poblacionals originaris del barri.

La resta de poblament responia a un patró de tipus dispers, caracteritzat per la presència de gairebé una trentena de masies concentrades majoritàriament prop de l'església de Sant Martí i pel sector de la Verneda; d'aquestes edificacions se'n conserven sis:

- L'anomenada **Torre del Fang**, amb antecedents en el segle XIV, situada al carrer del Clot (antic camí ral que menava de Barcelona a Sant Andreu de Palomar). Va mantenir la seva activitat agrícola fins els anys 20 del segle passat, moment en que va passar a allotjar les oficines de Foment d'Obres i Construccions. L'actual edifici respon a les ampliacions que es van fer durant el segle XVIII.
- **Ca l'Arnó**, del segle XVII, situada al costat de l'església de Sant Martí. Les terres es van treballar fins l'any 1982, moment en que fou comprada per l'Ajuntament de Barcelona i posteriorment convertida en ludoteca, que és l'ús que té actualment.
- **Can Cadena**, propera a Ca l'Arnó i documentada des del segle XVI. Actualment acull diferents horts urbans gestionats per Parcs i Jardins.
- **Can Planes**, també del segle XVI i situada uns centenars de metres més al nord de Ca l'Arnó. Actualment acull un centre residencial d'acollida.
- **Cal Riera**, construïda l'any 1574 (segons podem llegir al llindar de la porta) i situada al barri de la Verneda i la Pau, vora la rambla Prim. Aquesta masia es va dedicar al conreu de la vinya fins l'arribada de la plaga de la fil·loxera l'any 1877; d'ençà aleshores les terres es van dedicar a la producció de verdura i productes de l'hort fins a les darreries dels anys 80 del segle XX. Actualment l'edifici es troba en mig d'un aparcament per a camions, en estat d'abandó i amb un futur incert malgrat les pressions del veïnat per conservar la darrera masia que queda al barri.

Masies existents a Sant Martí l'any 1897³

- **Cal Miralletes**, una construcció del segle XVIII situada al barri del Camp de l'Arpa, a la cantonada entre el carrer de Conca i el carrer de Sant Antoni Maria Claret. Actualment es troba al bell mig dels Jardins de Cal Miralletes.

Altres masies destacades, avui desaparegudes fruit de l'especulació urbanística, foren Can Canals (al barri de la Verneda), Can Pujades (al barri de Besos i Maresme, a tocar de la Rambla Prim), o Cal Nyau (situada a la Verneda, en els límits amb el municipi de Sant Andreu de Palomar, es va fer tristament famosa al ésser enderrocada el mes de maig de 1992, aprofitant la nit que el FC Barcelona aconseguia la seva primera *Champions League* de futbol). Totes elles explotaven un terreny molt fèrtil gràcies les facilitats de regadiu que permetien les aigües del Rec Comtal i de la Riera d'Horta, una fertilitat que va despertar l'admiració del secretari del ministeri d'agricultura britànic Arthur Young (1741-1820), el qual en un dels seus viatges oficials a la recerca d'informació agrària pel sud d'Europa, va recórrer Catalunya i va deixar

³ Fragment del plànol de l'Ager Provincialis, del llibre *Els primers batecs històrics de Sant Martí de Provençals*, de J. de la Vega.

escrites en la seva obra les següents notes sobre la ruralia del Pla de Barcelona, amb data del mes de juliol de 1787:

“Els conreus tenen un gran densitat, i són objecte de gran cura. No hi ha rastre de guaret; ens al contrari, encara no s’ha acabat de fer una collita que ja en comença una altra.”⁴

També l'escriptor local Xavier Berenguel i Llobet (1905-1990), en les seves memòries, ens parla de la qualitat de les hortalisses de Sant Martí ja en ple segle XX:

“...prop del Besòs i Sant Martí de Provençals, s’obtenien bròquils, tomàquets, cols i albergínies de gran categoria.”⁵

Les zones de maresme properes a la costa, no foren ocupades i es destinaren majoritàriament al pasturatge, com ja hem dit anteriorment; així, el límit de l'explotació agrícola s'establiria aproximadament per la línia que actualment marca el carrer Pujades, sense que es documentin més masies entre aquest i les platges. Aquests paratges solitaris i despoblats s'aprofitaren per ubicar-hi la *casa de quarantenes*, on s'internava els forasters sospitosos de ser portadors d'una malaltia contagiosa, i el primer cementiri existent fora les muralles de Barcelona (el de l'Est, més tard conegut com cementiri del Poblenou, construït cap el 1775, destruït per les tropes napoleòniques l'any 1813, i torna a construir vers el 1819 tal i com el veiem actualment).

3.1.3.b. Sant Martí industrial

El procés d'industrialització de Sant Martí de Provençals s'inicia a la segona meitat del segle XVIII, un cop finalitzada la Guerra de Successió (1701-1715) i amb l'antiga parròquia convertida en un municipi més del Pla de Barcelona, fet que analitzarem en el proper apartat. Acabat el conflicte, les mesures proteccionistes desenvolupades per les noves autoritats borbòniques, que prohibien la importació de filats estrangers amb la finalitat de fomentar l'economia peninsular, van fer aparèixer les primeres indústries tèxtils a Barcelona vers el 1738, que prendran la forma del que coneixerem com a fàbriques d'indianes

Les fàbriques d'indianes

Les indianes eren uns teixits de cotó estampats per una sola cara, que rebien aquest nom per imitar els estampats de les peces procedents de l'Índia, les quals havien estat comercialitzades per grans societats empresarials, com ara la poderosa Companyia Britànica de les Índies Orientals, fins l'aprovació de les mesures proteccionistes ja esmentades, moment a partir del qual passen a produir-se de manera local; aquesta producció es durà a terme en unes instal·lacions industrials considerades les més modernes del moment i diferenciades dels antics tallers artesans al no estar sotmeses al control dels gremis, concentrar el procés productiu en un únic espai on es divideix el treball en activitats diferents, i organitzar jeràrquicament el personal.

⁴ YOUNG, A. *Viatge a Catalunya. 1787*. Text extret de les seves anotacions del dia 18 de juliol.

⁵ BERENGUEL I LLOBET, X. *Memòries. 1905-1940*. p. 27

Gravat del 1802 obra de P.P. Moles, on es mostra un estampador d'indianes

Dins les fàbriques es duïen a terme tres de les quatre fases necessàries per la manufactura de les indianes, que són el filat, el teixit i l'estampat. Prèvia a l'estampació, existia la fase del blanqueig del teixit resultant, que requeria una gran quantitat d'aigua i amplis espais per la seva execució, normalment un camp o un prat regat per petits canals situat prop de les fàbriques (els anomenats *prats d'indianes*), on s'hi bullien, s'hi blanquejaven i assecaven els teixits; també era necessari que el prat tingués prou herba per tal que les peces elaborades no toquessin el terra i s'embrutessin.

Com que les teles havien d'estar diversos dies esteses, el terreny havia de ser molt espaiós, característica que no era gens fàcil d'aconseguir dins de la ciutat. Calia buscar nous espais fora de les muralles, i els industrials van observar l'oportunitat que representaven les grans extensions de territori existents al paratge costaner de Sant Martí fins llavors destinats a pastures, amb gran abundor d'aigua, i a preus més baixos que no pas els de Barcelona; d'aquesta manera, la zona de l'actual Poblenou es va omplir de camps d'indianes. Entre els anys 1772 i 1808, es comptabilitza la presència al terme municipal de 64 prats d'indianes del total de 89 que hi havia al voltant de Barcelona, essent dels primers en instal·lar-s'hi el de l'empresa Serra i Cia l'any 1738, seguit pels dels industrials Canals i Canet, Bernat Glòria, Bosch, Sallés i Canaleta ja durant els anys 50 de la mateixa centúria.

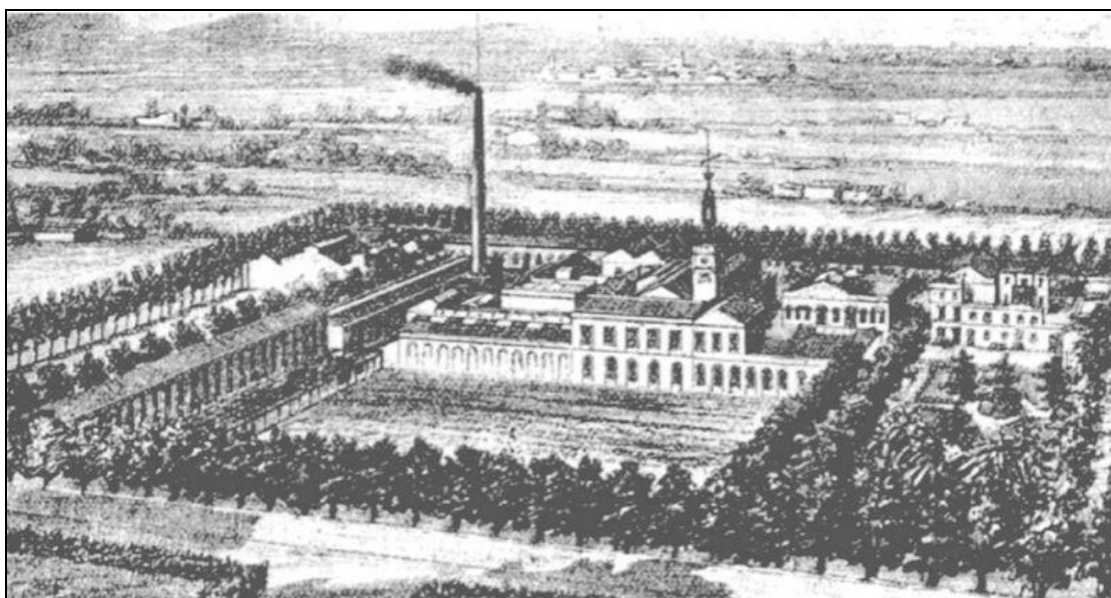
La producció va entrar en decadència als inicis del segle XIX, arran de la mecanització del tèxtil, davant el qual no podia competir el lent procediment d'estampació manual de les indianes; a aquest fet cal afegir el clima bèl·lic provocat per la invasió del país per part dels exèrcits napoleònics, la posterior la Guerra del Francès (1808-1814), el tancament del comerç marítim a partir del bloqueig continental decretat per Napoleó contra els anglesos, i sobretot pel procés d'emancipació de les colònies americanes, que va reduir de manera significativa les possibilitats d'exportació per als empresaris. Tot i així, malgrat la seva no gaire llarga durada, el període d'auge de les indianes va permetre la introducció de diferents innovacions

tecnològiques com la màquina de filar cotó ideada per l'industrial Josep Canaleta l'any 1765, o la màquina també de filar coneguda com *la berguedana* creada pel fuster bergadà Ramon Farguell entre el 1790 i el 1795.

La revolució industrial

L'autèntica revolució industrial a Sant Martí comença el primer terç del segle XIX, amb els mateixos factors que havien dut a la instal·lació dels prats d'indianes al municipi: l'existència de grans extensions de terreny a baix cost i l'aigua abundant. De fet alguns dels indianaires establerts a Sant Martí van ser la punta de llança per la futura indústria del tèxtil, com en són exemple Salvador Bonaplata o Jaume Ricart i fill, entre molts altres.

Durant el període 1815-1820, els fabricants de filats i teixits, especialment de cotó, van prendre el relleu als productors d'indianes, mantenint-se el sector del tèxtil com a predominant fins ben entrat el segle XX. Als antics camps d'indianes s'hi comencen a construir fàbriques que funcionen mitjançant uns nous processos tèxtils; aquests processos requereixen una tecnologia força mecanitzada i necessiten alhora una considerable mà d'obra que, amb l'ajut de la maquinària de vegades força complicada, fila, teixeix, estampa i aprasta peces de cotó, llana i seda. La prohibició de construir noves indústries dins el perímetre emmurallat de Barcelona des de l'any 1846, obliga els empresaris a traslladar-se definitivament als territoris de la rodalia; arrel d'això, Sant Martí de Provençals es convertirà en el segon nucli industrial del Pla, darrera la pròpia Barcelona, tot rebent el denominatiu del *Manchester Català*. El 1855 el nombre de fàbriques al terme de Sant Martí arriba a 57, la majoria de les quals estaven situades al Poblenou, essent pioneres les d'Achon i Ricart, dels anys 1840 i 1853 respectivament, a les que seguien Cal Felipa, i Can Saladrigas els anys 1856 i 1858.

Can Ricart en un gravat d'A. Casteluch durant la dècada dels vuitanta del segle XIX

A partir del 1869, l'enderroc de la ciutadella de Barcelona i la fi de les restriccions constructives en les seves rodalies per motius militars, van permetre al municipi guanyar més terreny

edificable; des d'aquest moment s'hi comencen a ubicar grans indústries, ja no només del tèxtil sinó també de la metal·lúrgia (com Can Girona), alimentàries (com Xocolates Amatller i Olis Bassegoda), destil·leries (com Martini & Rossi), magatzems de tot tipus (com el Crédito & Docs) i farineres (com La Perfección i Can Gili). A finals del segle XIX, les fàbriques martiniques són el primer centre productor de teixits de cotó de l'Estat Espanyol, i el tercer en els de llana, a banda de no tenir rival en la branca dels acabats; també es considera Sant Martí com la capital de la moderna indústria farinera de l'estat.

El ram del tèxtil encara anirà creixent fins els anys 30 del segle XX, però la Guerra Civil (1936-1939) i una llarga postguerra caracteritzada per la manca de matèries primeres o combustible, i per l'empobriment d'amplis sectors de la població, obliga moltes empreses a plegar; a tall d'exemple, Can Saladrigas, gran fàbrica tèxtil en crisi, dividí les naus en petits espais que es llogaven. Es l'època en què apareixen petits tallers de cinc a deu treballadors, o petites fàbriques de teixits on es treballava bàsicament a mà. La situació del país, aïllat internacionalment fins els anys 50 i sense possibilitats d'exportar, no ajuda a cap mena de recuperació.

Serà en aquests moments quan es produeixi la substitució del tèxtil pel metall com a sector industrial predominant i apareixen les grans indústries pesants que marcaran la fisonomia del districte fins els anys vuitanta. En aquesta direcció Can Girona es converteix en MACOSA l'any 1947 i s'especialitza en la construcció de màquines de tren; les instal·lacions que l'empresa automobilística Hispano Suiza tenia a la Sagrera des del 1911 són nacionalitzades pel règim franquista i es converteixen en ENASA (amb vehicles comercialitzats sota la marca Pegaso); la siderúrgia Casa Torras, especialitzada en construccions metàl·liques, arriba a ocupar l'espai corresponent a diferents illes de cases de l'Eixample, amb naus connectades per un ferrocarril de via estreta; MOTOTRANS fabrica motocicletes sota llicència Ducati a la seva factoria del carrer Almogàvers.

La desindustrialització

Els anys seixanta suposen una certa estabilitat econòmica a Catalunya, al recuperar els nivells de vida anteriors a la guerra, però en realitat serà un miratge que és trencarà durant la dècada següent. Entre el 1974 i el 1985 sobrevé un desmantellament progressiu del teixit industrial de Sant Martí, a conseqüència de la definitiva crisi del sector tèxtil, l'emergència de nous sectors productius (l'electrònica o la farmacèutica) sense tradició al barri, juntament amb la millora de les infraestructures i el desenvolupament del transport portuari, que afavoreixen la deslocalització de part de la indústria, l'emmagatzematge i la distribució de Barcelona cap a nous polígons industrials, bàsicament el de la Zona Franca; serà, però, un procés lent doncs l'any 1977 Sant Martí continua essent la més gran extensió industrial de la ciutat. Malgrat tot, a mitjans dels vuitanta el Poblenou ja és un barri ple de solars buits on s'acaben instal·lant empreses de transport i locals musicals que el converteixen en la zona d'oci de moda.

La nominació de Barcelona com a seu per a celebrar els jocs olímpics de l'any 1992 va accelerar el procés natural de desindustrialització, sobretot arrel la decisió de construir la Vila Olímpica per allotjar els atletes participants als jocs, al sector del Poblenou conegut com a Icària; la posterior conversió de la Vila en barri residencial va representar també la recuperació d'un litoral fins llavors abandonat i que es feia servir d'abocador urbà. Finalment, una modificació del Pla General Metropolità vigent des del 1976, amb data del 20 de juliol de 2000, ha permès l'ús residencial de bona part del sòl considerat fins llavors industrial per donar peu a

l'anomenat Districte d'Activitats 22@bcn, el qual té com a finalitat impulsar activitats i indústries emergents no contaminants i sostenibles, relacionades amb les noves tecnologies de la informació i la comunicació, per tal de renovar el teixit industrial i millorar-lo; es tracta d'una intervenció urbanística de gran envergadura que afecta unes 200 hectàrees, i que ha de fer esdevenir el districte de Sant Martí, concretament el barri del Poblenou, en un centre d'innovació i desenvolupament tecnològic.

3.1.4. Evolució política i territorial de Sant Martí

Malgrat haver estat un dels municipis més extensos del Pla de Barcelona, el caràcter d'ex-vila de Sant Martí no sembla haver marcat d'una manera important la seva població, en el mateix grau que ho ha fet a la d'altres districtes que també van gaudir d'autonomia municipal, com ara Gràcia, Sants, Horta o Sarrià, els quals han conservat un cert *fet diferencial* respecte la resta de la ciutat; només el barri del Clot es podria considerar una excepció. Les explicacions més plausibles a aquesta casuística les podríem trobar en el propi caràcter dispers del poblament primigeni de Sant Martí de Provençals, en la desconexió entre els nuclis poblacionals, i en un desenvolupament urbanístic i demogràfic força tardà, aquest darrer caracteritzat per la presència d'importants fluxos d'immigrants procedents d'altres territoris de l'Estat Espanyol.

L'església de Sant Martí va dependre jurisdiccionalment de la parròquia de Sant Andreu de Palomar fins l'any 1052, a partir de quan fou afegida com a parròquia sufragània a la de Santa Maria del Mar de Barcelona, juntament amb els terrenys on estava construïda i els del seu entorn. En aquests moments s'observa al territori l'existència de propietats aïllades en mans de famílies benestants (els Vives de Provençals), comunitats religioses (les monges de Sant Pere de les Puel·les) o nobles (el mateix comte de Barcelona); sembla, però, que la camperols treballaven per compte propi i tenien la propietat de la terra en alou. Cap el 1310 la situació no sembla haver canviat, doncs en un reial precepte de Jaume II, on es defineixen els límits extramurs de Barcelona i es mencionen les jurisdiccions de les parròquies de la ciutat, incloent-hi les foranes, trobem Sant Martí de Provençals

La jurisdicció barcelonina sobre Sant Martí va perdurar gairebé quatre segles més. Serà amb el nou règim polític sorgit després de la derrota catalana del 1714 en la Guerra de Successió i l'aplicació del Decret de Nova Planta a partir del 1716 (que implica la desaparició de totes les institucions que havien regit la vida municipal de Barcelona i la seva rodalia, com ara el Consell de Cent), quan Sant Martí de Provençals trenca la seva connexió amb la ciutat comtal; el que fins llavors havien estat uns paratges d'hàbitat escàs i dispers, lloc de pas per a pastors, comerciants i els exèrcits que anaven a atacar Barcelona, es converteixen en un municipi independent d'uns 177 habitants. Curiosament, la parròquia va continuar essent sufragània de la de Santa Maria del Mar, fins el 1835.

De manera gairebé sincrònica a la consecució de la independència municipal, la població experimenta un creixement notable que ja és evident durant la segona meitat del segle XVIII, les causes del qual cal cercar en la incorporació de l'agricultura martinenca als circuits de proveïment de Barcelona, i en l'establiment de la incipient manufactura tèxtil de les indians, ambdós factors originadors d'un ventall d'oportunitats laborals que atrau un bon gruix d'immigrants procedent de la mateixa Barcelona o de la resta de Catalunya; la població es multiplica per 10 i l'any 1787 ja trobem 1715 habitants censats.

Però serà el procés d'industrialització de la segona meitat del segle XIX el que produirà el creixement demogràfic i urbanístic més important al municipi, fruit de la necessitat d'una considerable mà d'obra i vivendes per allotjar-la. El fins llavors dominant medi rural, comença a perdre terreny i apareixen nous nuclis poblacionals que trenquen amb la dinàmica d'hàbitat dispers existent a Sant Martí fins aquests moments. En aquest sentit, entre el 1840 i el 1850 sabem de l'existència d'una concentració sorgida al sud del terme, articulada al voltant de l'actual Rambla del Poblenou i del carrer Marià Aguiló, entre el carrers Pere IV i el de Taulat, que fou batejada popularment com a Taulat o, en la nomenclatura oficial de l'època, *Pueblo Nuevo*. No gaire més tard, el 1854 es va obrir el carrer de Sant Joan de Malta, tot seguint el camí natural de Sant Martí cap a la platja; per la mateixa època es va urbanitzar la plaça Isabel, que fou rebatejada com a plaça Prim després dels fets de la revolució de setembre de 1868, que va fer fora els Borbons del poder.

Primer segell municipal de Sant Martí de Provençals

Durant la segona meitat del segle XIX, el flux migratori va en augment, i comencen a arribar grups humans procedents d'altres punts de l'Estat Espanyol, principalment del País Valencià i de l'Aragó; a tall d'exemple, l'any 1888, dels 26.000 habitants que té el poble, només una quarta part eren autòctons del municipi. A part del Poblenou ja esmentat, es formen nous nuclis poblacionals com ara el barri de la Plata (entre els carrers Badajoz i Doctor Trueta, habitat per immigrants valencians i aragonesos), Icària (al sud de l'Avinguda Icària) o la França Xica (al carrer Bac de Roda i anomenat així per la presència d'enginyers francesos que treballaven a Can Girona); també apareixen les primeres mostres del *barraquisme* al Somorrostro i al barri de Pequín, aquest darrer al límit amb Sant Adrià de Besòs, i habitat, segons la tradició, per famílies orientals arribades des de les Illes Filipines.

La fi de l'autonomia de Sant Martí de Provençals té una data, i aquesta comença l'any 1860 amb l'aprovació del Pla Cerdà, el projecte que havia de regular l'expansió urbanística de Barcelona després de l'enderroc de les muralles i que origina el que avui coneixem com l'Eixample. El propi Pla Cerdà ja feia evident la necessitat d'annexionar els pobles del voltant de Barcelona per evitar conflictes administratius, per la qual cosa es comença a tramitar l'expedient corresponent l'any 1874. L'any 1879 l'Ajuntament barceloní va intentar agregar-se els pobles del Pla per primera vegada, argumentant la necessitat de desenvolupar el projecte de Cerdà, però l'intent no va reeixir; ho va tornar a intentar pel 1885 i li va ser desestimat pel govern de Madrid, al considerar que els ajuntaments dels pobles cobejats eren suficientment

solvents i tenien uns límits precisos i prou allunyats del nucli urbà de Barcelona. El Partit Judicial de les Afores encapçalat per la Vila de Gràcia i del qual formaven part tots els pobles de la rodalia de Barcelona, dirigirà l'oposició a les annexions, centrant els seus arguments en el temor a una major pressió fiscal en cas de quedar sota la jurisdicció barcelonina, i en els inconvenients a tenir d'una administració massa distant del poble. El 1893, però, un grup format per propietaris de sòl urbà, que aspiraven a la revalorització dels seus terrenys després de l'annexió, van demanar l'agregació d'una part del terme municipal a Barcelona, cosa que els fou concedida.

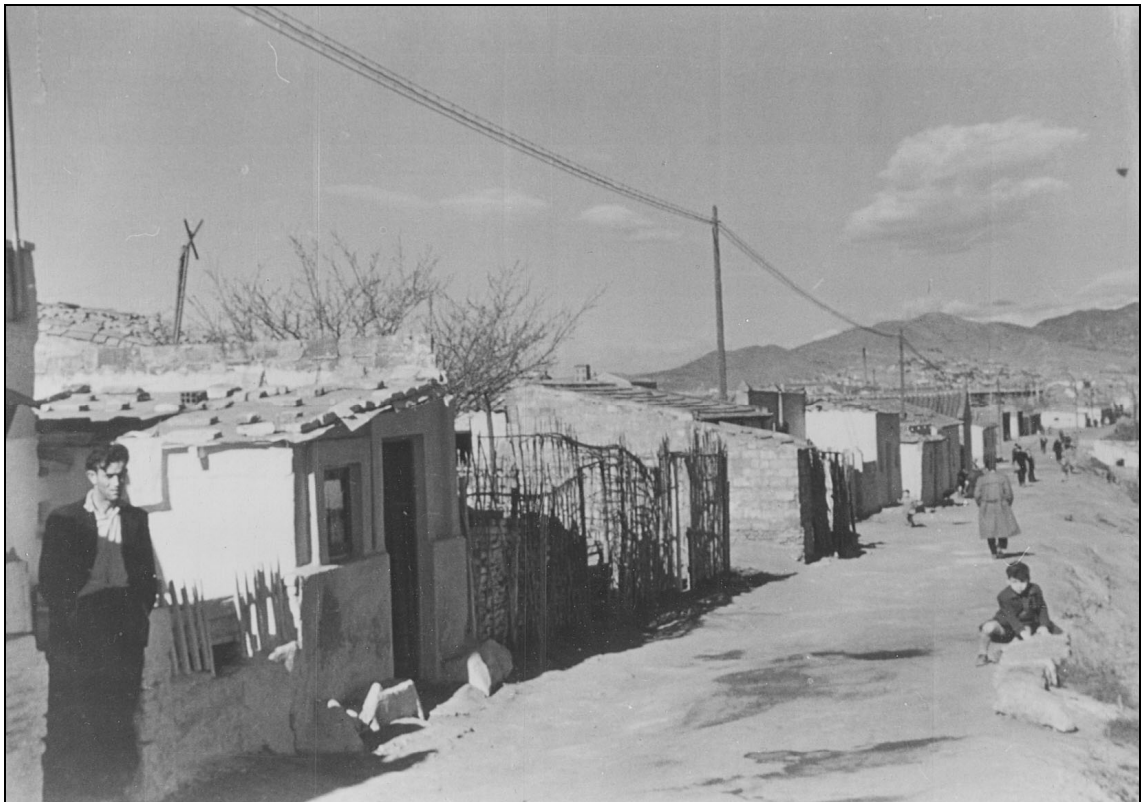
Finalment, en virtut a dues lleis dels anys 1870 i 1877 que obrien les portes a la unió de les poblacions que formessin conurbació, i malgrat l'oposició de part del veïnat, el 20 d'abril de 1897 es va produir l'annexió de Sant Martí de Provençals a la ciutat per Reial Decret signat per la regent Maria Cristina d'Habsburg, juntament amb els termes de Sant Gervasi de Cassoles, Sants, Les Corts, Sant Andreu de Palomar i Gràcia. Les veus contràries a l'annexió van seguir vives algun temps, alguns ciutadans van celebrar una reunió de caràcter antiagregacionista, i alguns diaris, com *El Provensalense* es van posicionar a favor d'aquell moviment, que per al 30 de maig d'aquell any havia recollit 10.000 signatures a favor de la revocació del decret d'agregació. Totes aquestes manifestacions es van anar apagant amb el pas del temps i es va anar acceptant l'annexió com a quelcom natural que més tard o més d'hora s'hagués acabat produint.

En el moment de l'annexió, Sant Martí de Provençals tenia 40.000 habitants i 13,3 km² de superfície; ara passava a ser una cinquena part de la ciutat de Barcelona.

3.1.5. Sant Martí contemporani

Com hem anat veient, el canvi més important que observem en l'evolució política, econòmica i territorial de Sant Martí de Provençals vers els nostres dies, és la conversió d'un petit poble agrícola en el segon nucli industrial de Catalunya; aquest caràcter industrial es mantindrà més o menys intacte fins les darreries del segle XX. Des del punt de vista social, agricultors i ramaders foren substituïts per la nova classe obrera, que prendrà un paper preponderant i erigirà el municipi com a un dels nuclis del moviment progressista i revolucionari català organitzat en ateneus i associacions diverses; la resta de la població la conformarà la classe mitjana de comerciants, empleats qualificats, petits propietaris, i una classe acomodada d'industrials que s'instal·la a la Rambla. Es va formar, doncs, una complexitat social per la qual Sant Martí no podrà viure d'esquenes als diferents esclats revolucionaris provocats per la conflictivitat existent al llarg del passat segle: i haurà crema de convents durant la Setmana Tràgica de 1909, vagues i atemptats durant el *pistolisme* (1919-1923), aldarulls durant els Fets d'Octubre de 1934, i col·lectivitzacions de fàbriques per part de la CNT durant la Guerra Civil (1936-1939).

La postguerra i l'adveniment del règim franquista produiran una transformació a Sant Martí tan important com la que va suposar la industrialització. A nivell poblacional, es va produir l'arribada massiva d'immigració procedent sobretot del sud de l'Estat Espanyol, fugint d'un ambient ancestral de misèria i desequilibri social que el conflicte bèl·lic va agreujar i que el franquisme va perpetuar. Fruit de la manca de vivenda per acollir tots els nousvinguts, aquests veuran obligats a viure en barraques, construïdes als nuclis de barraquisme ja existents, com el Somorrostro, o bé creant-ne de nous com La Perona, el Camp de la Bota o el Transcamentiri.

Barraques de La Perona l'any 1958 (autor desconegut)

Aquesta demanda d'habitatge marcarà la fi dels pocs terrenys agrícoles que encara quedaven al barri i que es situaven a l'actual Verneda i a la riba del Besòs, on aparegueren barris sorgits del no-res, creació de la voràgine d'especulació constructiva pròpia del *desarrollismo* franquista; el resultat foren polígons residencials formats per grans blocs d'habitatges moltes vegades deficientment construïts, amb una alta densitat de població, mancats de qualsevol mena d'equipament o servei, i mal comunicats amb la resta de la ciutat. El fenomen es va iniciar a principis dels anys 50, amb un primer grup de vivendes impulsat pel *Patronato Municipal de la Vivienda*, seguit pels grups promocionats per la *Caja de Pensiones de Barcelona* i la *Obra Sindical del Hogar* a banda i banda del carrer Guipúscoa. Amb l'aprovació del Pla de Llevant Nord l'any 1956, s'agilitzà la urbanització i entre aquest any i el 1968 es bastiren el Polígon del Sud-Oest del Besòs, sobre una antiga zona rural coneguda com el Bosquet de Sant Martí, i el del Maresme; un dels darrers conjunts de blocs projectats i construïts fou el del barri de la Pau, inaugurat pel propi general Franco l'any 1966 en plena campanya dels *25 años de paz*. Bona part dels moviments socials existents a Sant Martí en els darrers anys del franquisme i el retorn a la democràcia, sorgiran d'aquests barris, de la lluita dels veïns per aconseguir infraestructures tan bàsiques com ara la connexió al clavegueram, l'enllumenat públic o la pavimentació de carrers.

La darrera gran transformació del, des de 1984, Districte de Sant Martí, fou la construcció de la Vil·la Olímpica al terrenys de l'antic barri d'Icària, per allotjar els atletes participants dels Jocs

Olímpics de l'any 1992; aquesta transformació va afectar un territori que havia anat perdent progressivament el seu caràcter industrial des de les darreries dels anys 60 i que havia vist desaparèixer les grans empreses que l'havien personalitzat des de la segona meitat del segle XIX. La reforma urbanística va permetre fer desaparèixer els darrers nuclis barraquistes que encara restaven, bàsicament La Perona i el Transcamentiri, enderrocats durant l'any 1990, i recuperar un litoral i unes platges respecte les quals la ciutat havia viscut d'esquenes durant molts anys.

Com a darrer apunt d'aquest apartat, cal comentar que arran de la celebració del Fòrum Universal de les Cultures a Barcelona l'any 2004, l'ajuntament de Barcelona, conjuntament amb diverses promotores immobiliàries va donar un gir a la franja litoral més propera al riu Besòs, en els antics terrenys ocupats per l'empresa MACOSA, allargant l'avinguda Diagonal fins la Rambla Prim, creant un nou centre comercial, un gran parc i un seguit d'edificis d'alt standing, que ha millorant l'aspecte i la vida d'un sector del districte que havia quedat al marge de les reformes del període olímpic i que encara restava dins d'una certa marginalitat.

3.1.5. Carrer d'Àvila, 12.

La parcel·la intervinguda se situa a l'illa formada pels carrers d'Àvila, del Doctor Trueta, de Badajoz i l'Avinguda d'Icària, a l'extrem SE del barri del Poblenou, concretament al sector conegut com de La Plata, que comprenia l'espai delimitat pels carrers d'Àvila, Ciutat de Granada, de Wad-Ras (actualment del Doctor Trueta) i els murs del cementiri; aquesta denominació sembla aparèixer per primera vegada l'any 1872 a la revista *El Eco del Taulat*. La Plata fou de les primeres zones de Sant Martí de Provençals en ésser urbanitzades seguint el model del *Pla Cerdà*, a partir de l'any 1867, tan bon punt aquest fou acceptat pel consistori, encara independent de Barcelona; es va caracteritzar per la notable presència d'immigrants procedents de Castelló i Terol que es dedicaven principalment a la construcció de les botes necessàries per l'exportació de vi i aiguardent.

L'illa ha estat ocupada fins a temps ben recents per edificacions de caràcter industrial, tret del xamfrà N, que resta ocupat per un bloc de vivendes dels anys 20 del passat segle o potser anterior, amb remunta d'àtic de l'any 1956. De les construccions industrials en destaca l'antiga fàbrica de gel *La Sibèria SA*, en actiu entre els anys 1908 i 1970, que forma un conjunt arquitectònic de cinc naus al xamfrà O, i consta de la protecció amb nivell C/D del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic Historicoartístic de la ciutat de Barcelona des de l'any 2006. Altres activitats industrials localitzades a l'illa foren la *Caldereria Manel Benages*, a la parcel·la corresponent al núm. 122 del carrer del Doctor Trueta, i dos magatzems de vi, un sota titularitat de Jaume Julià al núm. 14 del carrer d'Àvila, i l'altre de l'empresa Domenech al núm. 209 de l'Avinguda d'Icària. Aquesta imatge va perdurar gairebé intacta fins l'any 2017, moment a partir del qual es van començar a enderrocar tots aquells elements no inclosos en el Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic Historicoartístic, per tal de dur a terme la renovació urbanística de l'espai dins el projecte de creació del Districte 22@, amb l'objectiu de transformar l'antic sòl industrial del Poblenou en una àrea de concentració estratègica d'activitats intenses en coneixement.

3.2. Context arqueològic

L'única intervenció arqueològica en aquesta zona de la qual té notícia administrativa el Servei d'Arqueologia de Barcelona, es va dur a terme entre els anys 2016 i 2017 al tram de carrer d'Àvila comprès entre el carrer del Doctor Trueta i l'Avinguda d'Icària, amb motiu del projecte constructiu d'ampliació d'una xarxa urbana de climatització de fred i calor per a la connexió de l'Hospital del Mar. Els treballs haurien permès documentar diverses restes de murs corresponents a la fonamentació i alguns paviments d'un edifici construït amb posterioritat al cementiri del Poble Nou, entre els anys 1860 i 1885.

No n'hem trobat cap referència dins la Carta Arqueològica de Barcelona.

4. MOTIVACIÓ I OBJECTIUS

L'indret on es durà a terme l'actuació s'inclou en una Zona d'Interès Arqueològic, per la qual cosa s'haurà de realitzar una Intervenció Arqueològica preventiva prèviament a la realització de les obres, d'acord amb la normativa municipal i general en matèria patrimonial, seguint el procediment establert per la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català, i el Decret 78/2002, de 5 de març, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Podem resumir l'interès històric i arqueològic de la zona on s'han de dur a terme els treballs en diferents aspectes:

- En un tram adjacent del carrer d'Àvila, entre els anys 2016 i 2017, van aparèixer les fonamentacions d'un edifici construït amb posterioritat al cementiri del Poble Nou, durant la segona meitat del segle XIX.

- Tenim constància de la construcció d'un refugi antiaeri en aquest sector del carrer d'Àvila, en plena Guerra Civil Espanyola (1936-1939); aquest refugi només el coneixem pel fet d'estar inclòs amb el número 0148 dins el llistat de refugis aparegut el 16 de juliol de 1938 i que es pot consultar a *l'Atlas dels refugis de la Guerra Civil Espanyola a Barcelona* publicat per l'Ajuntament de Barcelona i CLABSA l'any 2002; el refugi se situaria davant la parcel·la corresponent al núm. 20 del carrer. Un altre refugi, en aquest cas identificat amb el núm. 0058 i del qual tampoc se'n té cap altra informació, es trobaria situat a la parcel·la corresponent al núm. 15.

Aquests motius justifiquen per si sols la importància de dur a terme els citats treballs arqueològics a la zona per tal de documentar les possibles restes patrimonials que des puguin veure afectades per l'actuació urbanística, procurant obtenir la màxima informació de l'àrea i així complementar els estudis realitzats fins el moment.

5. TREBALLS REALITZATS

La intervenció s'ha dut a terme al núm. 12 del carrer d'Àvila Segons el projecte d'obra presentat per MRE-III-PROYECTO CINCO, SOCIMI SA al Servei d'Arqueologia de Barcelona, els treballs a realitzar sota control arqueològic serien:

- El rebaix general de 2 metres de profunditat en tota la superfície, per tal d'extreure les terres contaminades i poder reomplir l'espai amb terres aptes per al creixement vegetal i la posterior instal·lació de serveis.
- Qualsevol altra remoció de terres dins l'àmbit del carrer d'Àvila que impliqui afectació del subsòl.

El control arqueològic es realitzarà fins a la cota d'afectació d'obra, o fins arribar al substrat geològic natural, per bé que si es localitzen estructures arqueològiques, aquestes generalment s'hauran d'excavar en la seva totalitat per tal de ser documentades correctament.

6. METODOLOGIA

Registre estratigràfic

La metodologia aplicada en la present intervenció es basa en el mètode de registre estratigràfic ideat per E.C. Harris i A. Carandini, consistent en el registre objectiu i en la documentació exhaustiva de restes i estrats, mitjançant un model de fitxes específiques.

Topografia i planimetria

Les restes s'han vinculat geogràficament amb les coordenades UTM ETRS89, per tal de documentar i facilitar la interpretació de la seqüència estratigràfica. La topografia i la planimetria han estat tractades informàticament amb programari CAD.

Documentació fotogràfica

Per tal de deixar una constància visual dels treballs realitzats, així com de les restes aparegudes, s'ha realitzat un registre fotogràfic exhaustiu en format digital d'alta resolució.

7. RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

Els treballs als quals fa referència la present memòria s'han iniciat el 23 de març de 2021. En el moment d'arribada del tècnic arqueòleg, una màquina giratòria de 21 tones es trobava desmantellant la llosa de formigó (**UE 1001**) que formava la pavimentació del solar i retirant-ne les restes.

El rebaix la realitzat la mateixa màquina giratòria, i ha afectat un paquet estratigràfic d'aportació contemporània (**UE 1002**) de 1,10 m de potència, que reblia l'espai existent entre la llosa de formigó i un nivell de sorres soltes (**UE 1003**) que conforma el substrat geològic en aquest sector de la ciutat; aquestes sorres apareixen a una cota de 2,50 m.s.n.m.

Un cop realitzat el rebaix de la superfície afectada, s'ha donat per finalitzat el control arqueològic el dia 26 de març de 2021.

8. CONCLUSIONS

Els resultats de la intervenció realitzada al carrer d'Àvila, 2-22 / carrer del Doctor Trueta, 118B-136 / carrer de Badajoz, 1-17/ Avinguda d'Icària, 199-213, es poden considerar negatius. El rebaix només ha afectat un paquet estratigràfic de 1,10 m de potència, d'aportació contemporània.

No s'ha documentat cap evidència del refugi núm. 0148.

9. BIBLIOGRAFIA

- **AADD. (1982).** Gran geografia comarcal de Catalunya. Volum 8: El Barcelonès i el Baix Llobregat. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- **AADD. (1982)-** *Actes del I congrés d'història del Pla de Barcelona, celebrat a l'Institut Municipal d'Història. El Pla de Barcelona i seva història.*
- **AADD. (1992) -** *Història de Barcelona*, vol. 2, 3, 4, 5. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- **ALBERCH I FUGUERAS et alii. (1999)-** "Sant Andreu i Sant Martí" a *Els Barris de Barcelona*, Vol IV, Ed. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- **DE LA VEGA, J. (1993)-** *El primers batecs històrics de Sant Martí de provençals: aproximació als orígens.* Barcelona.
- **YOUNG, A. (1993)-** *Viatge a Catalunya, 1787.* Garsineu Edicions. Tremp.
- **PALET i MARTÍNEZ, J.M. (1994)-** *Estudi territorial del Pla de Barcelona.* Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Barcelona.

Intervenció arqueològica

Àvila, 2-22 / Doctor Trueta, 118B-136 / Badajoz, 1-17/ Avinguda d'Icària, 199-213.

Barcelona, el Barcelonès

Actium®

ANNEX 1. DOCUMENTACIÓ ADMINISTRATIVA

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Serveis Territorials a Barcelona

CLT_2021_EXP_ARQ002PREV_1458 (R/N 470 K121 NB 2021/1-32619) d'autorització d'una intervenció arqueològica preventiva al carrer Àvila 2-22, Dr. Trueta 118B-136, Badajoz 1-17, Av Icària 119-123 Barcelona, Barcelonès, segons el procediment establert en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març, del reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Fets

1. En data 10 de març de 2021 (reg. d'entrada 9015-379634/2021) el senyor Pere Rubiras Vitorique en representació de la promoció PROYECTO MRE-III PROYECTO CINCO SOMICI S.A. ha sol·licitat una autorització per a realitzar una intervenció arqueològica preventiva de control i excavació a la parcel·la de l'illa delimitada pels carrers Àvila 2-22, Dr. Trueta 118B-136, Badajoz 1-17, Av. Icària 119-123 de Barcelona, sota la direcció de l'arqueòleg Lluís Joan González (ACTIUM) del 22 de març al 16 d'abril de 2021.
2. En data 12 de març de 2021 l'arqueòloga territorial ha emès informe favorable sobre la sol·licitud esmentada.
3. En data 12 de març de 2021 el Servei d'Arqueologia i Paleontologia ha proposat autoritzar la intervenció.

Motivació

Projecte d'urbanització de la parcel·la.

Fonaments de dret

1. Article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807, d'11.10.1993).
2. Article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594, de 13.3.2002).
3. Decret 304/2011, de 29 de març, de reestructuració del Departament de Cultura DOGC núm. 5849, de 31.3.2011); i Resolució CMC/254/2010, de 8 de gener, de delegació de competències de la persona titular de la Direcció General del Patrimoni Cultural en les persones directores dels Serveis Territorials del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació (DOGC núm. 5566, de 12.2.2010).

Resolució

Per tot això, **resolc:**

1. **Autoritzar** una intervenció arqueològica preventiva d'acord amb les dades i condicions següents:

Persona o institució autoritzada: PROYECTO MRE-III PROYECTO CINCO SOMICI S.A.
Lloc de la intervenció: parcel·la de l'illa delimitada pels carrers Àvila 2-22, Dr. Trueta 118B-136, Badajoz 1-17, Av Icària 119-123 de Barcelona (Barcelonès)
Activitat autoritzada: Control i excavació.
Direcció de la intervenció: Lluís Joan González (ACTIUM)
Terminis de realització: 22 de març al 16 d'abril de 2021

Plaça Salvador Seguí, 1-9
08001 Barcelona
Telèfon 933 63 28 70

1

Doc. original signat per:
Maria Angels Torras Ripoll
17/03/2021

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la integritat d'aquest document a l'adreça web csv.gencat.cat

Original electrònic / Còpia electrònica autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ

0L0LL05KELPGF82WSVRQ1KR0P3N07JRF

Data creació còpia:
17/03/2021 12:46:54

Data caducitat còpia:
17/03/2024 00:00:00

Pàgina 1 de 2

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Serveis Territorials a Barcelona

Lloc de dipòsit provisional de les restes: Arxiu arqueològic del Museu d'Història de Barcelona (carrer F, 22, 08040 Barcelona).

La intervenció arqueològica autoritzada haurà de ser realitzada en els termes descrits en la documentació presentada per a la tramitació de l'expedient i d'acord amb les disposicions de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, i del Decret 78/2002, del reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

El termini de dos anys previst per a la presentació de la memòria, s'entendrà que comença a comptar a partir del dia en què ha finalitzat la intervenció.

2. **Notificar** aquesta resolució, que no exhaureix la via administrativa, a la persona o entitat interessada i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs d'alçada davant la consellera de Cultura, en el termini d'un mes a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació.

Notificar, així mateix, aquesta resolució a l'ajuntament del municipi afectat, i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs contenciós administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, en el termini de dos mesos a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació. Potestativament, dins el mateix termini, podrà efectuar el requeriment previ previst a l'article 44 de la Llei 29/1998, de 13 de juliol, de la jurisdicció contenciosa administrativa.

P.d. Resolució CMC/254/2010, DOGC 12.2.2010
La directora,

M. Àngels Torras Ripoll

Plaça Salvador Seguí, 1-9
08001 Barcelona
Telèfon 933 63 28 70

2

Doc. original signat per:
Maria Angels Torras Ripoll
17/03/2021

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la integritat d'aquest document a l'adreça web csv.gencat.cat

Original electrònic / Còpia electrònica autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ

0L0LL05KELPGF82WSVRQ1KR0P3N07JRF

Data creació còpia:
17/03/2021 12:46:54

Data caducitat còpia:
17/03/2024 00:00:00

Pàgina 2 de 2

Intervenció arqueològica

Àvila, 2-22 / Doctor Trueta, 118B-136 / Badajoz, 1-17/ Avinguda d'Icària, 199-213.

Barcelona, el Barcelonès

Actium®

ANNEX 2. DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

Foto 1. Estat del solar en el moment de l'arribada del tècnic arqueòleg.

Foto 2. Procés de rebaix.

Foto 3. Aparició del nivell de sorres que conforma el substrat geològic.

Foto 4. Procés de rebaix.

Foto 5. Procés de rebaix.

Foto 6. Procés de rebaix.

Foto 7. El solar amb el rebaix finalitzat.

Foto 8. Estratigrafia documentada.

Intervenció arqueològica

Àvila, 2-22 / Doctor Trueta, 118B-136 / Badajoz, 1-17/ Avinguda d'Icària, 199-213.

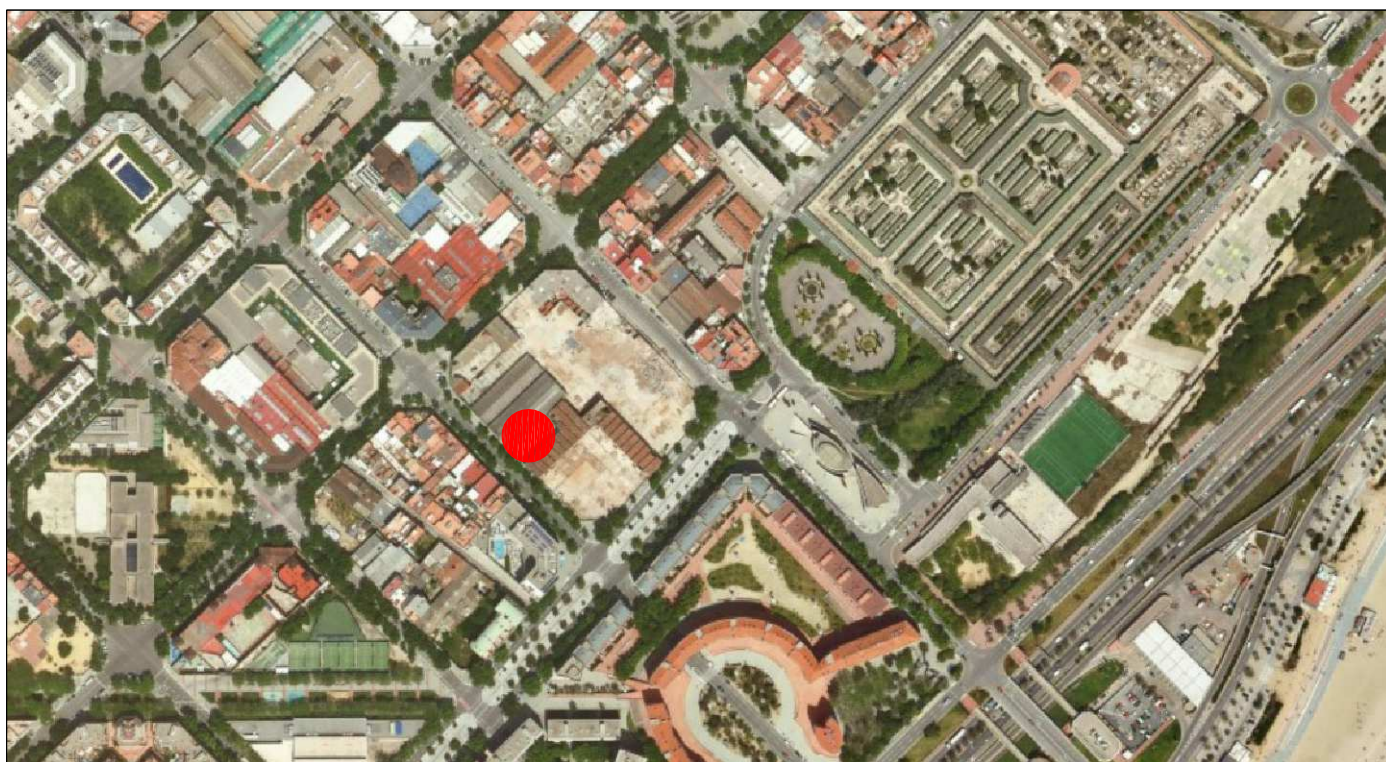
Barcelona, el Barcelonès

Actium®

ANNEX 3. DOCUMENTACIÓ PLANIMÈTRICA

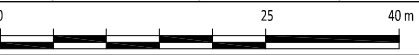
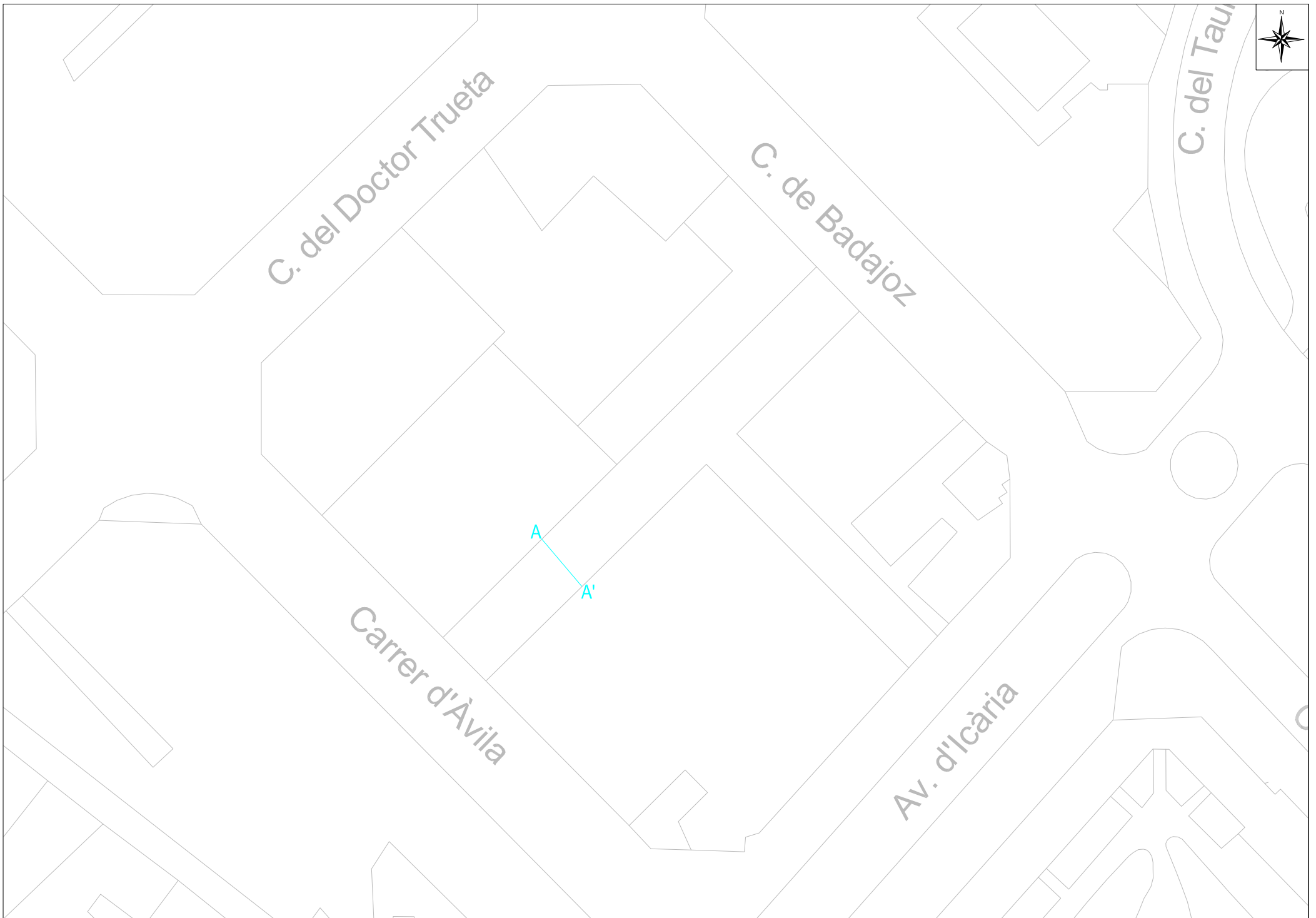
Mapa topogràfic 1:25000

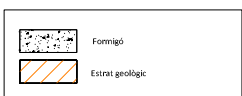
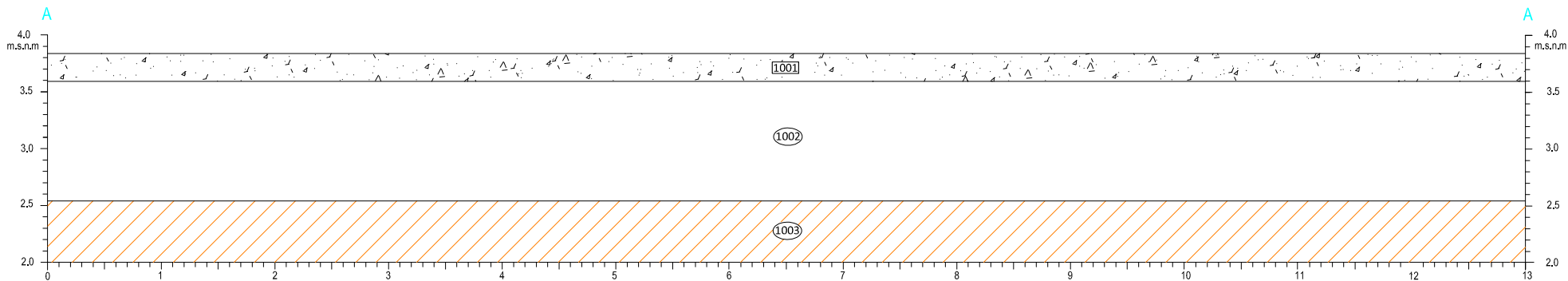

Ortofotomapa 1:5000

INTERVENCIÓ Carrer d'Àvila, 2-22 / Carrer del Doctor Trueta, 118B-136 / Carrer de Badajoz, 1-17/ Avinguda d'Icària, 199-213. (Barcelona, El Barcelonès).		NOM DEL PLÀNOL Situació de la intervenció.		CODI 026/21	NÚMERO DE PLÀNOL 1
PROMOCIÓ Meridia MRE-III Proyecto Cinco Socimi	EXECUCIÓ 	DIRECCIÓ TÈCNICA Lluís Joan i González	ESCALA 1:25.000 1:5.000	DATA 05/2021	

Intervenció arqueològica

Àvila, 2-22 / Doctor Trueta, 118B-136 / Badajoz, 1-17/ Avinguda d'Icària, 199-213.

Barcelona, el Barcelonès

Actium®

ANNEX 4. UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

Intervenció Arqueològica
Àvila, 2-22 / Doctor Trueta,
118B-136 / Badajoz, 1-17/
Avinguda d'Icària, 199-213.
Barcelona (Barcelonès)

Actium®

INTERVENCIÓ

Carrer d'Àvila, 2-22

UE **1001**

MUNICIPI I COMARCA

Barcelona, Barcelonès

ANY

2021

ZONA/ÀMBIT

TIPUS

Estructura

FET/ESTRUCTURA

Paviment

SECTOR

DEFINICIÓ

Paviment

Z SUP

3,85

Z INF

3,65

POTÈNCIA

0,20

COBREIX	1002	TALLA	4002	FARCEIX	
COBERT PER		TALLAT PER		FARCIT PER	
S'ADOSSA		IGUAL A			
SE LI ADOSSA		S'UNEIX A			

INTERPRETACIÓ

Paviment de formigó de la nau industrial que ocupava la parcel·la.

OBSERVACIONS

Llosa de formigó de 0,20 m de gruix.

CRONOLOGIA Segle XX.

INTERVENCIÓ

Carrer d'Àvila, 2-22

UE **1002**

MUNICIPI I COMARCA

Barcelona, Barcelonès

ANY

2021

ZONA/ÀMBIT

TIPUS

Positiva

FET/ESTRUCTURA

Estrat d'anivellament

SECTOR

DEFINICIÓ

Estrat d'anivellament

Z SUP

3,65

Z INF

2,50

POTÈNCIA

1,15

COBREIX	1003	TALLA		FARCEIX	
COBERT PER	1001	TALLAT PER		FARCIT PER	
S'ADOSSA		IGUAL A			
SE LI ADOSSA		S'UNEIX A			

INTERPRETACIÓ

Estrat d'anivellament sota el paviment UE 1001.

OBSERVACIONS

Argilosorrenc. Terra contaminada.

CRONOLOGIA Segle XX.

Intervenció Arqueològica
Àvila, 2-22 / Doctor Trueta,
118B-136 / Badajoz, 1-17/
Avinguda d'Icària, 199-213.
Barcelona (Barcelonès)

Actium®

INTERVENCIÓ

Carrer d'Àvila, 2-22

UE **1003**

MUNICIPI I COMARCA

Barcelona, Barcelonès

ANY

2021

ZONA/ÀMBIT

TIPUS

Positiva

FET/ESTRUCTURA

Estrat geològic

SECTOR

DEFINICIÓ

Estrat geològic

Z SUP

2,50

Z INF

2,00

POTÈNCIA

0,50

COBREIX		TALLA		FARCEIX	
COBERT PER	1002	TALLAT PER		FARCIT PER	
S'ADOSSA		IGUAL A			
SE LI ADOSSA		S'UNEIX A			

INTERPRETACIÓ

Estrat geològic.

OBSERVACIONS

Sorres de platja.

CRONOLOGIA

Estrat geològic